

PODSTAWY DOBORU MATERIAŁU W PROCESIE NAUCZANIA I UCZENIA SIĘ

1. Możliwości katechizowanego podstawowym wyznacznikiem doboru materiału

Zabezpieczenie efektywności i skutecznego działania katechetycznego, jako aktywnego wprowadzania w życie z Bogiem, wymaga uwzględnienia podmiotowego traktowania ucznia.

Adresatem nauczania jest konkretna osoba, zakorzeniona w określonej sytuacji oraz zawsze znajdująca się pod wpływem uwarunkowań psychologicznych, społecznych, kulturowych i religijnych. Aby dotrzeć do konkretnego ucznia z Ewangelią ważna jest wiedza o uczniu, ogólna znajomość jego faz rozwojowych. Przekazywana prawda musi być dostosowana do poziomu katechizowanych, ich dojrzałości, doświadczenia, przeżywania przez nich realiów.

W doborze treści katechetycznych należy kierować się trzema zasadami:

- Dostosowaniem do możliwości poznawczych ucznia,
- Uwzględnieniem możliwości zrozumienia prawdy i odniesienia do współczesnej rzeczywistości
- Uwzględnieniem aktualnych potrzeb i zainteresowań ucznia.

W nauczaniu biblijnym należy dążyć do tego, by dotrzeć do głębi uczuć, myśli, duszy katechizowanego, gdyż to, co przeniknie do wnętrza, ma trwałą wartość i człowiek w wieku dorosłym do tego będzie się odwoływał. Katecheta musi kierować się zasadą pogłębienia i przeżyciowości.

1. Kryteria religijno-pedagogiczno-psychologiczne doboru materiału

Etapy rozwoju / dydaktyczne fazy rozwojowe/:

- Okres przedszkolny (3-6 rok życia),
 - Okres wczesnoszkolny (7-10 rok życia)
 - Okres starszych klas szkoły podstawowej (11-13 rok życia)
 - Okres wieku gimnazjalnego (14-16 rok życia)

OKRES PRZEDSZKOLNY

Okres przedszkolny cechuje dalszy rozwój układu nerwowego. Procesy pobudzenia dominują nad procesami hamowania. Wpływa to na bardzo żywe reakcje uczuciowe, które są chwiejne, labilne. Dziecko ze złości przechodzi w radość, z płaczu w śmiech. Dynamicznie rozwijają się funkcje psychiczne takie jak: myślenie, mowa, wyobraźnia, spostrzeganie. Jest to okres, w którym zaczyna się kształtować pamięć i uwaga dowolna. Choć decydujący wpływ na zapamiętywanie ma pamięć mimowolna (nie uświadamiana sobie przez dziecko), dziecko zdolne jest przyjąć to, co jest zgodne z jego możliwościami psychofizycznymi.

W wieku 2-6 lat dzieci nabywają umiejętności mówienia i wypowiedzania się. Mowa dziecka jest coraz bogatsza w słowa, chociaż jeszcze uboga w formy gramatyczne, których zaczyna

się dopiero uczyć. W wieku 4-5 lat dziecko zadaje mnóstwo pytań. Zadawanie pytań staje się głównym sposobem uczenia się. Kiedy zaczyna się ten okres, mądrą rzeczą jest odpowiadać na wszystkie bardzo krótko i zgodnie z prawdą. Dziecko w tym wieku charakteryzuje również wielka ciekawość i bogata wyobraźnia. Zgodnie z teorią rozwoju poznawczego według J. Piageta, u dziecka w wieku przedszkolnym występuje myślenie przedoperacyjne (faza przedpojęciowa 2-4 lata i intuicyjna 4-7 lat). Nie jest ono w stanie dokonywać szczegółowej analizy treści danego opowiadania czy historii biblijnej, skupia się raczej na powierzchownym opisie wydarzeń. Główne ograniczenie myślenia dziecka w wieku przedoperacyjnym polega na jego jednowymiarowości - tendencji do koncentrowania się na tylko jednym aspekcie problemu czy sytuacji w określonym momencie. Dziecko pomija inne, nawet najbardziej istotne właściwości sytuacji. W służbie z dziećmi przedszkolnymi warto wykorzystywać opowieści ze Starego Testamentu o wielkich bohaterach jak Dawid i Goliat, Daniel w jaskini z lwami, Jonasz w brzuchu wielkiej ryby lub opowieści o cudach, jakie czynił pan Jezus, opisane w Nowym Testamencie.

Pamiętać należy także, że jeśli dziecko wprowadza poznawane obrazy biblijne do swoich wymyślonych zabaw, to sytuacje stają się dla niego realne.

Dziecko w wieku przedszkolnym kocha innych i chce się im podobać. Ponieważ naturalne dla tego wieku jest nastawienie egocentryczne, dziecko może mieć silne poczucie własności. Dziecko w wieku 3-7 lat lubi bawić się tematycznie. Zabawa ma charakter "konstruktorski" i twórczy. Wielu psychologów stwierdza, iż w tym wieku dziecko uczy się poprzez naśladownictwo. Dziecko zaczyna także przejawiać chęć do występów artystycznych, śpiewu, deklamacji i przebieranek, ma bogaty repertuar zainteresowań i zabaw. Sprawność umysłowa i fizyczna sprawiają, że dziecko demonstruje swoją coraz większą samodzielność. Małe dziecko (wiek 4-5 lat) nie jest w stanie koncentrować swej uwagi dłużej niż 5-10 minut, dlatego wszystkie historie biblijne powinny być krótkie. W następnych latach życia dziecka znacznie wydłuża się okres możliwości skupienia uwagi. Około czwartego roku życia dziecko zaczyna przystępować do konkretnych zadań. Jednak w swoim rozumowaniu dzieci skupiają się, jak wcześniej sygnalizowano na jednym aspekcie (tzw. centracja uwagi), wykluczając skupienie uwagi na innych. Bazują one na myśleniu intuicyjnym zdeterminowanym przez to, co ich otacza tu i teraz.

U dziecka w wieku 6 lat rozwój uczuć staje się bardziej niż dotychczas złożony. Dziecko po osiągnięciu sześciu lat potrafi całkiem dobrze odróżniać prawdę od kłamstwa, dobro od zła, miłość od nienawiści. Warto pamiętać, że kiedy opowiada się dziecku bajkę, musi ono wiedzieć, że nie jest to prawda, a kiedy opowiadamy historię biblijną, musi mieć świadomość, że Słowo Boże jest prawdą.

Wynika z tego, iż dzieci w wieku przedszkolnym wymagają konkretnych doświadczeń i użycia środków wizualnych do nauczania prawd biblijnych. W sposób absolutny musi być zastosowana zasada pogładowości, w której pomoce wizualne odgrywają poważną rolę. Zabawa symboliczna lub naśladownicza odgrywa istotną rolę w rozwoju psychicznym dziecka. Musi ono często odgrywać w zabawie to, co dorosły potrafi pomyśleć. Nowe pojęcia tworzą się przez aktywność zmysłowo-ruchową. Dziecko nie jest zdolne do przyjęcia treści podanej w formie wykładowej. Gra, zabawa jest jedną z metod prowadzącą do uspołecznienia, którą katecheta może zastosować w nauczaniu. Większość małych dzieci szybciej zapamiętuje niż dorośli. Można w tym wieku nauczać już je wersetów biblijnych, należy jednak pamiętać, że znaczenie wersetu biblijnego oraz duchowa prawda powinny być tak wyjaśnione, aby wiązały się z codziennym doświadczeniem dziecka.

Bóg jest opisywany w przeżyciach dzieci tzw. antropomorficznie. Dzieci w tym okresie swojego życia są zaintrygowane osobą Boga, chcą Jego poznać. Bóg w wyobrażeniach dziecka występuje w ludzkiej postaci, jako istota potężna, wszechmocna i przejawiająca zainteresowanie każdym małym dzieckiem. Dzieci sześciolatnie z upodobaniem rozmyślają o kwestiach związanych z wiarą w Boga, ujawniają to chęcią modlitwy. Uwielbiają słuchać o Bogu. Sześciolatek podchodzi do tego bardzo osobiście i wszystko jest dla niego pełne znaczeń.

Od 4 do 7 roku życia wiara dziecka określana jest jako intuicyjno-projekcyjna. Jest to faza imitacji, w której dzieci mogą być pod wpływem przykładów, działania i historii wiary mężów Bożych. Najlepiej w tym wieku bazować na opowiadaniach biblijnych przedstawiających historie ludzi. Powinny one podkreślać opiekę i moc Boga. Aby rozwijać wiarę w tej grupie wiekowej niezbędna jest troskliwa, ciągła opieka tych, którzy nauczają na ten temat. Wielu psychologów chrześcijańskich stwierdza, iż o tym, jacy będziemy w przyszłości, jak będzie kształtowała się nasza wiara, decyduje okres pierwszych lat życia dziecka.

Pamiętajmy też, że narzucenie dziecku w wieku przedszkolnym zbyt wielu zajęć i trudnych, dla nich niezrozumiałych pojęć i treści biblijnych wywołuje wzrost napięcia nerwowego, a co za tym idzie - szybkie zmęczenie psychiczne i fizyczne.

Bardzo szeroka plastyczność psychiczna dziecka stwarza świetną okazję religijnego kształtowania go. Mimo, że nie rozumie wielu rzeczy, z którymi się spotyka, zapadają one w podświadomość i staną się twórczym budowaniem.

OKRES WCZESNOSZKOLNY - OD 7 DO 10 ROKU ŻYCIA

Etap ten charakteryzuje się wejściem dziecka w systematyczną naukę w szkole. Nauka staje się nową formą działalności. Mimo tego zabawa dalej jest bardzo ważnym sposobem na poznanie i przygotowanie do życia.

Nauka jednak powinna sprawiać dziecku przyjemność nie mniejszą niż zabawa. Bardzo ważną rzeczą jest praca nad kształtowaniem motywacji do nauki. Sytuacja szkolna wpływa stymulująco na rozwój procesów umysłowych i działania dziecka.

W młodszym wieku szkolnym myślenie dziecka, zgodnie z teorią J. Piageta jest konkretno-obrazowe. Dziecko zaczyna pojmować logikę myślenia dorosłych, jednak jego myślenie, czyli operacje logiczne ograniczają się raczej do obiektów konkretnych, niż abstrakcyjnych myśli. Zarówno przedszkolak, jak też uczeń kształcenia wczesnoszkolnego nie potrafi łączyć poszczególnych opowiadań w większe, logiczne spójne całości - każda opowieść stanowi dla niego odrębną, zamkniętą całość. Dziecko w tym okresie rozwoju nie potrafi wyciągać ogólnych wniosków oraz rozumieć treści odwołujących się do abstrakcyjnych wyobrażeń (np. "odkupienie", "wolność w Chrystusie"). W każdej omawianej z dziećmi sytuacji należy odnosić się do konkretnej sytuacji lub obrazu. Ważnym elementem pracy jest więc używanie pomocy wizualnych, które mają pomóc w aktywizowaniu uwagi. Wskazaniem jest odwoływanie się do przykładów z codziennego życia dziecka i jego doświadczenia.

Dzieci w tym wieku uczą się nowych treści poprzez grę dydaktyczną i zabawę. Nauczyciele mogą posługiwać się grą z podziałem na role, różnego rodzaju zabawami tematycznymi, które aktywizują ucznia.

W młodszym wieku szkolnym następuje dynamiczny rozwój w kierunku wyodrębnienia się i usamodzielnienia czynności umysłowych. Jak wcześniej wspomniano, myślenie pomалу staje się samodzielną czynnością przebiegającą zgodnie z zasadami logiki. Ważną rolę w tym okresie życia dziecka spełnia pamięć mimowolna, choć pod wpływem nauki szkolnej rozwija się pamięć dowolna. Bardzo dobrze rozwinięta jest pamięć mechaniczna. Dziecko stopniowo zdobywa umiejętność koncentracji uwagi (około 10 minut), a także siedzenia przez dłuższy czas niż dotychczas. Mowa dziecka staje się coraz lepszym narzędziem komunikacji i myślenia.

Między 7 a 8 rokiem życia zaczyna się rozwijać pojęcie przyczynowości i logiczności świata. Sumienie ma już stały charakter. Ważne stają się pytania, czy coś jest dobre czy też złe. Ponieważ dziecko jest w stanie ocenić już samodzielnie czego nie należy akceptować, doprowadza to naturalnie do poczucia winy z powodu popełnionego zła i do pragnienia wyznawania grzechów. Około 8 roku życia dzieci są już w stanie wierzyć w sposób literalno - mistyczny. Na tym etapie zaczynają odnosić do siebie historie, wierzenia i obserwacje, które symbolizują ich przynależność do społeczności. Bóg nadal jest postrzegany antropomorficznie, ale w miarę postępowania tego etapu, zaczyna być opisywany za pomocą atrybutów takich jak Wszechmocny, Stwórca itd. W tym okresie dziecko stopniowo może być wprowadzane w życie chrześcijańskie, poprzez zbliżenie się do osoby Jezusa Chrystusa poprzez nauczanie o Nim jak również poprzez modlitwę.

Podczas tego etapu nauczyciele powinni wykorzystywać opowieści. Wskazane jest stosować odpowiednią mimikę, gesty oraz artykulację w trakcie opowiadań. W tym też okresie należy zachęcać już dzieci do samodzielnego czytania Pisma Świętego. Nauczyciele powinni zaplanować każdy aspekt pracy w klasie. Mogą wykorzystać muzykę jako jedną z technik nauczania.

Dziecku w tym wieku sprawia radość, gdy jest częścią grupy. Chce być akceptowane przez innych. Pragnie i potrzebuje uczuć i przewodzenia ze strony dorosłych.

Nauczyciele muszą być dla dzieci ciepłym przykładem prawdziwej wiary chrześcijańskiej, demonstrując własną osobą podobieństwo do Boga.

OKRES STARSZYCH KLAS SZKOŁY PODSTAWOWEJ - II ETAP EDUKACYJNY KLASY IV -VI

Na tym etapie dzieci zaczynają powoli wchodzić w proces dojrzewania. Zaczynają pojawiać się zmiany w każdej sferze rozwoju osobowości. Dzieci są gotowe zacząć funkcjonować na poziomie symbolicznego i abstrakcyjnego myślenia. Uczniowie nadal potrzebują przedmiotów, zdarzeń i działań do logicznego myślenia. Wymagają również jasnego, logicznie uporządkowanego kierownictwa dla dłuższych i bardziej szczegółowych przedsięwzięć. Rozwijają się zdolność obserwacji. Uczeń umie już samodzielnie koncentrować uwagę na poszczególnych zadaniach. W procesach myślowych analiza i synteza stopniowo zostają dobrze opanowane. Uczniowie interesują się logicznymi następstwami i tym, co może być udowodnione. Stawiają pytania o sens rzeczywistości.

Na płaszczyźnie emocjonalnej szczególnego znaczenia nabierają relacje z nauczycielem i rówieśnikami. Dzieci zajęte są ustaleniem ich osobistych kompetencji w realizacji określonych zadań i nabywaniem narzędzi potrzebnych do radzenia sobie w ich własnej

kulturze. W tym okresie gra dydaktyczne daje dziecku możliwość poznania samego siebie i świata wokół niego. Pobudza dzieci do rozwiązywania problemów.

Rozszerzone kontakty społeczne powodują wejście w nowe grupy społeczne. Efektem tego jest często przejmowanie wartości i wzorców oraz proces identyfikowania się z innymi. Osobista akceptacja wartości jest elementem rozwoju osobowości.

Dzieci zaczynają wchodzić w syntetyczno-konwencjonalny model wiary. Wiara zaczyna syntetyzować wartości i informacje, aby zapewnić sobie podstawy dla tożsamości. Jest to etap komformizmu czyli dostosowania się do oczekiwań i ocen dorosłych, mających autorytet w ich oczach. Dzieci na tym etapie posiadają określony zbiór wartości i przekonań, ale nie zbadały go jeszcze obiektywnie. W wieku 10 lat dziecko wychodzi ze stadium moralności heteronomicznej, w którym akceptacja norm moralnych dokonuje się pod naciskiem autorytetu dorosłych, a powodem przestrzegania reguł moralnego postępowania są sankcje zewnętrzne. Należy zaznaczyć, że przechodzenie na wyższy poziom rozwoju moralnego zależy w dużej mierze od warunków życia dziecka i od oddziaływań wychowawczych, jakim jest poddawane. Krytycznej uwadze i ocenie zostaje poddana dotychczasowa postawa religijna. Uczeń przeżywa stany ambiwalentne: od zainteresowania prawami Bożymi do obojętności na nie.

W tym okresie nauka religii powinna skupić się na pogłębianiu, systematyzowaniu oraz hierarchizacji prawd biblijnych. Należy wzbudzić zainteresowanie problemami religijnymi poprzez stosowanie metod podających jak i poszukujących. Nie można pominąć faktu, iż dzieci w początkowym okresie charakteryzują się jeszcze myśleniem konkretno-obrazowym, z tego też względu nie możemy zapominać o stosowaniu środków wizualnych. Aktywne wprowadzenie w życie wiary i modlitwy ucznia w starszym wieku szkolnym wymaga konieczności położenia dużego nacisku na spotkanie z Bogiem, otwarcie się na Boga. Intelktualnemu zgłębieniu prawd wiary, które następuje stopniowo, musi towarzyszyć lub je poprzedzać, doświadczenie - wniknięcie tych prawd w życie dziecka.

Uczniowie pragną głębszego uzasadnienia wiary. Katecheta powinien dostarczyć im wzorców zachowań poprzez własną osobę.

OKRES WIEKU ADOLESCENCJI - III ETAP EDUKACYJNY - KLASY GIMNAZJALNE

Na tym etapie edukacyjnym mamy do czynienia z osobą, która dojrzeewa fizycznie i psychicznie, kształtuje się nowy dorosły człowiek.. Zaczyna on dobrze organizować swój warsztat pracy. Potrafi samodzielnie rozwiązywać problemy. Uczniowie są w stanie stawiać hipotezy i szukać dowodów na ich poparcie lub odrzucenie na podstawie konkretnych danych. Nastolatek nie przyjmuje wszystkiego, co się mu przekazuje; wszystko poddaje krytycznej ocenie. Jest szczególnie krytyczny wobec autorytetów. W życiu młodego człowieka pojawiają się niekiedy sprzeczne, wykluczające się tendencje (egocentryzm i poświęcenie się, obojętność i zaangażowanie się). Istotną cechą charakterystyczną jest wzrost autonomii emocjonalnej i autonomii przy podejmowaniu decyzji. Zaznacza się to w podejmowaniu decyzji, zwłaszcza moralnych i religijnych oraz dotyczących światopoglądu. Młodzież pragnie sama decydować o własnym losie, o dokonywanych wyborach.

Młodzi w tym wieku są gotowi zacząć funkcjonować na poziomie symbolicznego i abstrakcyjnego myślenia. W tym okresie życia młodzież jest świadoma występowania

niekonsekwencji i błędów wynikających z używania kontroli i równowagi umysłowej. Potrafi ustalać własne plany realizacji długich i szczegółowych projektów, jeśli podane mają cele i ramy czasowe zakończenia projektu.

Na tym etapie uczniowie nabywają umiejętności samodzielnego studiowania Pisma Świętego, uczą się metod i zasad interpretacji tekstu. Do pracy należy wprowadzić metody poszukujące (drama, dyskusja, panel, trybunał, quizy, rewizje życia, dylematy moralne, tzw. "burza mózgów"). Pomogą one kształtować własne opinie, umiejętności argumentowania, motywowania, precyzowania myśli. Szczególną uwagę należy zwrócić na kształtowanie odpowiedzialności za własne postępowanie, poprzez pokazanie tych dylematów w życiu mężów Bożych.

Młodzież w wieku gimnazjalnym, w wyniku dojrzewania struktur umysłowych, jest już w stanie pełniej rozumieć treści biblijne, wyciągać ogólne wnioski, rozważać abstrakcyjne pojęcia i łączyć poszczególne części w całości. Uczniowie są w stanie podjąć zadanie odkrywania podobieństwa pomiędzy historią Izraela w Starym Testamencie, a historią życia każdego człowieka nawracającego się do Boga, zaczną rozumieć sens odkupieńczej śmierci Jezusa, będą w stanie widzieć poznawane wcześniej historie w szerszym kontekście.

Ponieważ młodzi ludzie w tym wieku są otwarci na wyzwania, powinni zostać zachęcani do powierzenia swojego życia Chrystusowi. Wierząca młoda osoba powinna być zachęcona do żywej wiary i osobistej relacji z Chrystusem.

Nastolatki są osobami prawie całkowicie rozwiniętymi społecznie. Na ich decyzje duży wpływ ma to, co inni pomyślą. Choć potrzebują oni zdystansowania się od rodziców i ich pragnień, nadal ważne jest dla nich bezpieczeństwo w grupie. W tym właśnie czasie nasila się problem presji rówieśniczej. Wzorce rówieśników i dorosłych stają się szczególnie ważne w życiu dorastających dzieci. Modele utrwalają się poprzez dobre relacje. Te nacechowane wrogością są odrzucane. Wzorce pozostają ważnymi komponentami w budowie osobowości.

Dwa elementy powinny towarzyszyć rozwojowi wiary w tym okresie: pełne zaufania środowisko społeczności chrześcijańskiej i przynależność do grupy młodzieżowej, która będzie pomagać w sprawdzeniu ograniczeń wynikających z przekonań. Młodzi ludzie w Kościele potrzebują wsparcia i prowadzenia osób dorosłych w poznawaniu spraw związanych z wiarą, ale z pewnością nie kontrolowania i manipulacji. Ponadto potrzebują, by dać im szansę wkładu w życie Kościoła poprzez to, iż katecheta da im możliwość przetestowania drogi życia stwarzając okazje do usługiwania w społeczności. Nauczyciele muszą pozwolić im zadawać trudne pytania, licząc się z tym, że na niektóre nie odpowiedzą, lub ich odpowiedź nie spodoba się uczniom. W tym trudnym okresie rozwoju najważniejszą rzeczą jest "klarowność" osoby uczącej. Musi ona zdobyć zaufanie dzieci, aby zostać dopuszczona do ich rozterek związanych z okresem adolescencji.

Przedstawieniu nowych aspektów prawd wiary i życia wiarą musi towarzyszyć ich intelektualne zgłębienie i podbudowa. Zadaniem nauczyciela jest ukazanie ich egzystencjalnej wartości, kształtowanie religijnego sposobu myślenia, dawanie pewności budowania i trwałości przekonań, uzdalnianie do wyborów w duchu chrześcijańskim.